

Per part de gènere

Belles infidelitats de la literatura comparada i la traducció

Meri Torras

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Filologia Hispànica
08193 Bellaterra (Barcelona)

Resum

Traduir no és un transvasament automàtic ni transparent, de la mateixa manera que un text no té una sola lectura. Traduir, tal com demostren les aproximacions comparatistes actuals, és una operació intercultural. L'estudi d'aquest àmbit d'*intercanvi* i *contaminació* intertextual, d'inevitable *infidelitat* en el procés (de traduir), ha estat propiciat pel canvi de paradigma dels estudis literaris durant els anys vuitanta del segle XX, amb un desafiament dels corrents hegemònics més historicistes, canònics i essencialistes. La crítica feminista va jugar un paper cabdal en aquest gir de la disciplina cap a una aproximació cultural, i va propiciar també una major centralitat per a la traducció, tradicionalment considerada subsidiària, complementària o *femenina*, justament per la seva invisibilitat i estigmatització. La traducció ha passat de ser un esclavatge a convertir-se en un acte d'apropiació del text en el qual la dicotomia original/còpia s'aboleix i on la figura del/la traductor/a es revaloritza.

Paraules clau: literatura comparada, traducció, nou paradigma d'estudis literaris, intertextualitat, interculturalitat.

Abstract

Just as a text can be read in many different ways, translation is not an automatic or transparent rewriting. Present day comparative approaches are confirming that translation is an intercultural process. The study of this area of exchange and intertextual contamination, with its inevitable dose of unfaithfulness in the process of translation, has become possible through the change in the paradigm of literary studies during the eighties, challenging the more historical, canonic and essentialist hegemonic tendencies. Feminist criticism played a crucial role in helping this discipline incorporate a more cultural approach. It also promoted a greater central role for translation, traditionally considered to be something subsidiary, complementary or *feminine*, precisely because of its invisibility and stigmatization. Translation has emerged from being a form of slavery to being an act of text appropriation where the dichotomy original/copy has been abolished and where the role of the translator is revalued.

Key words: Comparative Literature, translation, new paradigm of literary studies, intertextual studies, intercultural studies.

Sumari

La condició femenina de la traducció i del comparatisme en el paradigma decimonònic dels estudis literaris	El regne de les belles infidels. El protagonisme de la traducció en el nou paradigma
El canvi de paradigma dels estudis literaris i el paper de la crítica feminista	Coda Bibliografia

Encara avui en dia, a les aules, als manuals o als articles, quan ens ocupem d'explicar una disciplina, un camp de coneixement o una pràctica acadèmica, fem referència a quelcom susceptible de ser interpretat com la primera manifestació aïllada, escadussera o inaugural d'aquesta disciplina, camp o pràctica acadèmica, com si de l'antiguitat se'n despregués un valor afegit, un plus, un sinònim de qualitat o d'importància, un motiu d'orgull, com la solera d'un bon vi negre amb denominació d'origen reconeguda. La majoria de vegades poca cosa podem fer amb el que envolta aquesta primera prova de pretesa existència ontològica irrefutable; ens arriba isolada i forçada i abocar-s'hi implica sovint trobar-se amb la mirada perduda i amb el deix de patiment d'una mòmia encarcerada.

En la mesura que sigui possible, volem defugir molt a consciència aquest model biologista tan propi del segle XIX, que parteix de la referència remota per tal de traçar tot seguit la *vida* de la disciplina en qüestió —la seva *evolució*, precisaria un positivista de vocació— en una mena de camí de perfecció continu fins a l'actualitat. Aquesta determinació obeeix probablement al fet que la disciplina a la qual pertanyem —la literatura comparada— està perpètuament amenaçada d'extinció tot i que, paradoxalment, va consolidar-se al llarg d'un segle XIX segur d'ell mateix, per instal·lar-se a la institució acadèmica, definitivament i amb facilitat, al principi del segle XX. Tanmateix, tal vegada precisament a això es deu aquesta perpètua crisi, aquesta continuada amenaça d'imminent desaparició.

Una altra paradoxa acompanya l'anterior. Instaurada des del poder a l'Europa dels imperis colonialistes, la literatura comparada volia abordar els estudis literaris *superant* els límits de les literatures nacionals. El seu era un àmbit *supranacional*, des d'on havia de posar de manifest la *mútua influència fecundadora* entre nacions, fent camí cap a la formulació d'una literatura general, mundial i universal. La disciplina sorgia, així, amb una voluntat agermanadora que, a la pràctica —com la conjuntura ja permetia endevinar—, va esdevenir més aviat d'ordre contrari. A les dècades de preguerra o d'entreguerres, els estudis comparatistes van donar mostres no tan sols d'eurocentrisme exacerbat sinó, dins mateix d'aquesta Europa, d'un xovinisme més que notable. Aquella esmentada literatura universal era, de fet, la literatura dels grans imperis decimonònics: França, Anglaterra i Alemanya.¹ De fet, el comparatisme francès és el que va imposar-se com a model,

1. René Etiemble ho mostra amb certa ironia en l'elecció del títol d'un dels seus llibres més coneguts: *Ensayos de literatura (verdaderamente) general*.

sobretot després de l'aparició, que inaugurava els anys trenta, del llibre *La littérature comparée*, de Paul Van Tieghem, amb clara vocació de manual.²

Per tot plegat, no és estrany que René Wellek pregonés la *crisi* de la disciplina a mitjan segle passat i, per citar un exemple força recent, que Gayatri Spivak certifiqués —si més no al títol—³ la seva mort definitiva l'any 2003 a *The Death of a Discipline*. Tanmateix, aquesta mort profusament anunciada no acaba d'arribar i la literatura comparada es mostra rebeca a morir... definitivament. Cal agrair aquesta perseverança supervivent: a ningú no li agrada pertànyer a una àrea de coneixement cadàver; en canvi no ens fa res que es tracti d'una àrea de naturalesa zombi: més encara, les condicions que demana la seva existència intertextual la converteixen en una disciplina necessàriament vampírica.

I d'aquestes relacions, sobretot de les que ha mantingut amb la teoria de la traducció, en farem un focus especial en el que podríem anomenar la marca dels estudis de gènere o, simplement potser, la marca de gènere *tout court*. Però, per això, cal deixar la tendència d'explicar les disciplines a partir del desenvolupament de metàfores de naixement, vida, mort i inhumació (i possible resurrecció —hi ha disciplines amb vocació messiànica—) i gosar fer-ho aplicant-hi els recursos que aquestes mateixes disciplines ens han ofert.

La condició femenina de la traducció i del comparatisme en el paradigma decimonònic dels estudis literaris

En el marc teòric implícit o explícit des del qual el primer comparatisme bastia la seva anàlisi de textos literaris, la traducció era considerada un subconjunt menor en el capítol d'estudis d'influència i recepció d'autors, obres i nacions. El comparatista modèlic havia de ser, de fet, un poliglota que recorregués a textos traduïts només en cas d'emergència. La traducció es fonamentava, al seu torn, en una retòrica de

2. L'escola francesa, també anomenada de París o de Van Tieghem, entén la literatura comparada com una branca de la història literària dedicada a l'estudi de les *relacions espirituals internacionals* a partir de les relacions de fet (*rapports de fait*) entre autors i obres i diferents nacions i llengües. S'especifica dos àmbits d'aproximació dominants: l'estudi de les influències (*étude d'influences*) i l'estudi de la fortuna (*étude du succès*) de les obres literàries en àmbits nacionals diferents al del seu origen: *A i B* o bé *A a B*. El comparatisme alemany era de factura diversa. Alemanya va tenir un desenvolupament diferent a França el segle XIX, amb una autoconsciència important de nacionalitat fragmentada (fins i tot idiomàticament), i amb una *recent* unificació a la llum d'un passat imperi. El model comparatista alemany es basava fonamentalment en la recerca i l'anàlisi de les *arrels nacionals* o, si es vol, de l'*esperit nacional*, a través de l'estudi del folklore, de la tradició oral, seguint la línia herderiana. És una llàstima que algunes de les seves propostes es veïessin eclipsades pel model francès: Hugo Meltz de Lomnitz, va fixar el 1877 tres àmbits principals de treball: a) revaloritzar la història literària; b) valorar la traducció com a art i c) creure i valorar el multilingüisme i les literatures minoritàries; una proposta en certs aspectes més moderna que algunes de les que la van succeir.
3. Al llarg de la lectura del text de Spivak ens adonem que condensa una lúcida (i responsable) reescriptura de la disciplina en els contextos actuals, en diàleg amb altres camps de coneixement, amb altres aproximacions d'anàlisi cultural. Vegeu també Wellek (1958), Fokkema (1982) i, altra vegada, Etiemble (1963), qui ho torna a condensar en un títol: *Comparaison n'est pas raison. La crise de la littérature comparée*.

transvasament directa que consistia a posar els termes equivalents a la llengua de l'original en una altra llengua. En poesia, sovint s'advocava per la traducció literal com el menor dels mals possibles. Òbviament calia llegir les obres originals per *no perdre's res*: la traducció, per més acurada que pretengués ser, *traïa l'esperit* de l'obra original; la intenció del seu autor hi apareixia malmesa i desmollorat el seu *geni* creador, individual i nacional. Amb aquesta paròdia expressa d'un llenguatge, que no ens pertany ni subscriuríem, posem de manifest com la tasca de traducció era estigmatitzada, invisibilitzada i —com es veurà— feminitzada. En una mena de matrimoniatge textual burgès, la traducció havia de guardar una fidelitat *a priori* impossible (perquè la seva mateixa *naturalesa* li ho impedia), per la qual cosa l'original — la seva llengua, la seva nació i els (seus) comparatistes — havia de vetllar per mantenir aquest sentit ple, únic, que cap traducció no reeixia a satisfer plenament. No obstant això, com més traduccions es feien d'un original a una o a diverses llengües, més prestigiós es considerava, més vasta es considerava la seva influència. La metàfora de *les belles infidèles* condensa meravellosament aquesta concepció femenina de la traducció.

Tanmateix, aquesta mateixa subsidiarietat, complementarietat o *feminitat* que reproduïa la literatura comparada respecte de la traducció, la patia la mateixa disciplina en l'àmbit dels estudis literaris. En efecte, davant la centralitat de les literatures nacionals que pretesament havia de *transcendir*, la primera literatura comparada, fonamentalment historicista, era percebuda sovint com una disciplina auxiliar, sense gaire especificitat epistemològica. L'etiqueta, certament, no ajudava: què vol dir literatura *comparada*? La *comparació* és una acció pròpia de moltes disciplines; és present, entre d'altres, en l'àmbit de la literatura, la historiografia, la crítica o la teoria literàries... Un bon estudiós de la literatura no llegeix aïlladament un text, no es queda només amb la fortuna dels autors i de les obres dins d'unes fronteres nacionals, sinó que en coneix —si cal (perquè segons els detractors de la disciplina no sempre cal o paga la pena)— el ressò i les obres derivades, els imitadors nacionals o estrangers...

D'aquesta manera, la literatura comparada s'ha vist, des dels seus inicis, en mig d'una disjuntiva irresoluble que la porta a no ser res nou i, alhora, a ser-ho gairebé del tot... si més no, a ser massa coses per a una sola disciplina o bé a ser *alguna cosa més* del tot que configura la resta... D'aquest dualisme constitutiu de la disciplina deriva, en part, l'existència vampírica a què fèiem referència més amunt, que la persegueix fins a l'actualitat. Però tornem al primer comparatisme; la naturalesa inferior, derivada i subsidiària que comparteixen la literatura comparada, com a disciplina, i la traducció, com a part d'aquesta disciplina, s'apunta-la en un seguit d'assumpcions que constitueixen els axiomes tàcits dels estudis literaris. Caldrà un canvi de paradigma en la concepció i l'abordatge del text literari perquè tot plegat prengui un tomb diferent.⁴

4. Aquest canvi és fruit de factors molt diversos que és impossible recollir. L'enfocament de l'anomenada *escola americana* ja recull bona part d'aquest canvi substancial d'abordatge dels textos literaris des de la disciplina comparatista. De mires més àmplies, sovint el comparatisme anglosaxó s'ha titllat de diletant (Weinstein). No es preocupa tant per la comparabilitat documental de les

El canvi de paradigma dels estudis literaris i el paper de la crítica feminista

Si no és casual que activitats considerades derivades, com ho eren la traducció o el comparatisme, vinguessin marcades en femení, no és estrany que la crítica feminista —no únicament, però *sobretot* la crítica feminista— hagi contribuït poderosament al canvi de paradigma de la segona meitat del segle XX. En efecte, les bases per a aquesta inflexió van establir-se a les dècades dels seixanta i els setanta: la deconstrucció, els moviments socials (entre ells l'anomenada *segona onada del feminisme*), la independització de les colònies... van conformar poderosos corrents crítics de revisió dels discursos establerts i narrativitzats, aquells discursos percebuts com *objectius* i *racionals*, com *veritat*. L'aproximació feminista als textos literaris —juntament amb la marxista, per exemple, o la psicoanalítica— venia d'abans, s'havia forjat amb el segle. En l'àmbit de la teoria de la literatura, s'havia titllat d'ideològiques aquesta mena d'aproximacions, com si les altres —dominades per unes pretensions científiques que requerien un estudi autotèlic del text literari—⁵ no ho fossin.

De fet, difícilment podríem posar-nos d'acord a l'hora de definir què és la crítica feminista, ja que, més que *una* escola amb unes premisses determinades, constitueix un conjunt d'aproximacions diverses als textos literaris, no sempre harmonioses entre elles, que comparteixen sobretot el fet de posar, en primer terme, una reflexió sobre el poder i la seva relació amb els discursos culturals i institucionals, des d'un biaix de gènere: la consideració i difusió d'obres d'autoria femenina (que sovint implica mètodes arqueològics per portar a la llum el que ha estat invisibilitzat, soterrat i oblidat durant segles); la revisió de l'assignació de valor literari als textos escrits per homes i per dones, de la presència d'escriptores al cànon, als programes acadèmics, als manuals...; la reescriptura del passat i del present a la llum d'aquesta genealogia recuperada, etc. són pràctiques reconeixedores i reconegudes dels feminismes. L'activitat de la crítica feminista en les seves diverses concrecions ha posat de manifest com els pressupòsits aparentment neutres i els instruments presumptament objectius de l'anàlisi literària estan marcats per una discriminació de gènere i una invisibilització del femení (o d'allò que era marcat en femení).

A més, els camins de les teories feministes han fet una funció *model* per a tots aquells corrents teorocrítics que s'establien al voltant de l'exercici del poder hegemònic damunt d'una categoria de diferència de caràcter divers: ètnic, sexual, econòmic, social, etc. La crítica afroamericana, els estudis subalterns, els estudis post-colonials, els estudis gais i lesbians, la teoria *queer*, els estudis culturals o els estu-

relacions i atén igualment analogies i semblances de les quals no pot determinar «objectivament» l'origen. A més, a diferència del model francès, ni se circumscriu a una relació entre dues literatures nacionals (en part a causa del fet que la llengua anglesa és la més internacional i dinamita el concepte de literatura nacional, i en part a causa del fet que la idea de nació no té als EUA el pes històric que té a Europa), ni tampoc únicament als textos literaris, de manera que la comparada tendeix a convertir-se en una disciplina auxiliar de les aproximacions crítiques, històriques o teòriques a la literatura (i a la cultura).

5. Pensem en aproximacions com l'estilística, el formalisme rus, l'estructuralisme inicial i/o la primera semiòtica.

dis sobre la traducció han mantingut un diàleg molt fructífer amb els feminismes, directament o indirecta, i han contribuït a una inflexió irreversible en els estudis de la literatura que han marcat el canvi de paradigma que abans esmentàvem. En què consisteix i com s'ha concretat aquest canvi de paradigma, si més no en termes generals, per poder entendre la importància que té la traducció en els actuals estudis literaris (o culturals)?

A tall historiogràfic i, per tant, lluny dels enfocaments sincrònics i abstractes que perseguia la teoria de la literatura que encetava el segle XX, el primer comparatisme basava l'estudi dels textos literaris en un seguit de veritats:

- a) Existeix la *literatura* com un conjunt definit de textos que, al seu torn, es pot dividir en el seguit de subconjunts —igualment precisos i diferenciats— de les *literatures nacionals*;
- b) La *història* és la disciplina que organitza naturalment aquest corpus que anomenem *literatura* i les diferents literatures nacionals, les subdivideix en períodes, moviments i escoles;
- c) L'*obra* literària és el fruit de la intenció i de la capacitat creadora d'un *autor*, i pot ser explicada i entesa a partir de la biografia, les influències i/o el testimoni d'aquest autor;
- d) L'estudiós de la literatura ha de documentar el procés de creació dels textos literaris en funció de la *intenció* de l'autor i assignar-li el valor que immanentment té l'obra literària d'aquest autor.

El nou paradigma ha suposat un desafiament al domini de la història, de l'autor, de l'obra i, en definitiva, una sotragada per al cànon literari. Ha mostrat que convertir-los en premisses per a l'anàlisi literària és el resultat de la consolidació transitòria en el poder d'una determinada opció politicoideològica. Avui en dia, aquesta manera d'enfocar l'estudi del text literari ha de perviure entre d'altres que parteixen, al seu torn, d'altres posicionaments, d'altres apartats axiomàtics marcats per un altre biaix politicoideològic, que farà un ús dels textos de manera diferent i potser ni tan sols dels mateixos textos, ja que no els conferirà ni el mateix valor ni la mateixa importància significativa. D'aquí es desprèn, com a conseqüència, la caiguda de dos pilars fonamentals de l'antic paradigma.

En primer lloc, la lectura única: ja no hi ha una sola lectura possible i correcta d'un text literari. Els textos signifiquen intertextualment i el conjunt d'intertextos que confegeixen el seu significat varia, per la qual cosa el significat del text canvia. No hi ha cap lectura que satori tots els significats possibles d'un text. Això no implica que un text pugui voler dir qualsevol cosa, sinó que el dir d'un text és un procés i comprèn la intervenció de factors literaris (en sentit estricte) i extraliteraris (si és que podem mantenir aquesta diferenciació), que varien i signifiquen diferentment un text al llarg de la seva existència textual.

En segon lloc, i en part com a conseqüència de l'anterior, la literatura esdevé porosa: ja no és constituïda per un conjunt tancat de textos que comparteixen un o més trets que els caracteritzen essencialment com a literaris. Que un text sigui literari no és determinat per una essència d'aquest text sinó pel fet de llegir-lo com

a literari. Les fronteres del conjunt es fan, doncs, permeables i canviants. Per tant, el sintagma *literatura nacional* no és per ell mateix més significatiu que cap altre (literatura escrita per dones, per exemple, o literatura sobre col·loquis de gossos...), sinó fruit d'una tradició en l'ús, la classificació, valoració, etc. dels textos literaris, lligada a la preservació de la identitat, la llengua i la nació.

L'etiqueta *literatura comparada*, tan criticada per l'ús poc aclaridor o diferenciador de l'adjectiu *comparada*, passa a ser problematitzada arran del seu substantiu: *literatura*. La literatura és un concepte intel·ligible en ell i per ell mateix, cal reubicar-lo en unes coordenades culturals, i d'aquí que, des de l'anomenada Escola Americana del Comparatisme, Henry Remak proposés ja el 1961 una definició tan àmplia de la disciplina com aquesta:

La literatura comparada és l'estudi de la literatura més enllà dels límits d'un país particular, i l'estudi de les relacions entre la literatura per una banda i, per l'altra, les àrees de coneixement i de saber, com ara les arts (per exemple: la pintura, l'escultura, l'arquitectura, la música), la filosofia, la història, les ciències socials (p. ex.: la política, l'economia, la sociologia), les ciències, la religió, etc. En resum, és la comparació d'una literatura amb una altra, i la comparació de la literatura amb altres esferes de l'expressió humana.

No obstant això, la gradual consolidació acadèmica del nou paradigma a partir de la dècada dels vuitanta haurà de suposar —si més no en l'àmbit anglosaxó, ja veurem què passa al nostre país— la lògica disgregació de la disciplina literatura comparada en d'altres disciplines: els estudis culturals i els estudis de la traducció en són les més evidents. No són disciplines derivades directament de la literatura comparada, sinó àmbits de reflexió on els pressupòsits que han acabat caracteritzant els interessos de la disciplina són, en primer terme, d'anàlisi.

El regne de les belles infidels.

El protagonisme de la traducció en el nou paradigma

Al principi dels anys noranta, Charles Bernheimer va rebre l'encàrrec de confeir un informe a propòsit de l'estat i la funció —factual i potencial— dels departaments de literatura comparada a les universitats dels Estats Units. Aturar-se en els punts que conformen «The Bernheimer Report» pot resultar il·luminador del canvi de paradigma dels estudis literaris en general i del comparatisme en particular.

La cultura passa a ser el marc de significació de la lectura interpretativa dels textos literaris, ja que la *literarietat* ha deixat d'entendre's com un tret essencial compartit per tots els textos que integren el conjunt literatura per passar a concebre's com el resultat d'una manera determinada d'organitzar, llegir, controlar, consumir i fer circular els textos en una societat concreta i des de biaixos determinats. El primer punt de l'informe Bernheimer diu així:

Els fenòmens literaris ja no són el focus exclusiu de la nostra disciplina. Més aviat ens aproximem als textos literaris com una pràctica discursiva entre moltes altres en un camp de producció cultural complex, canviant i sovint contradictori.

Encara més pertinent resulta el segon punt:

El coneixement de llengües estrangeres roman fonamental per a la nostra raó de ser. [...] En qualsevol cas, el context per a aquests requeriments s'hauria d'estendre més enllà del seu valor per a l'anàlisi del significat literari, per arribar al seu valor per entendre el rol de la llengua nativa per crear una subjectivitat, establir patrons ideològics, imaginar estructures comunals, formar idees nacionals i articular resistència i acomodació a l'hegemonia cultural i política.

I d'aquí que, en el tercer punt, Bernheimer avisi que «[...] caldria mitigar les velles hostilitats vers la traducció» i, tot seguit, afegeixi: «De fet, la traducció es pot veure com un paradigma dels problemes d'entesa i interpretació entre tradicions discursives diferents». El comparatisme del segle XXI és (o hauria de ser) el regnat de les belles infidels. Traduir és una operació intercultural i/o interdiscursiva per excel·lència. Des dels estudis sobre traducció, des del comparatisme i des de la teoria literària s'ha repensat el procés de traduir i s'ha capgirat la jerarquia que prioritzava l'original i que, en termes d'esclavatge i fidelitat deguda, convertia el text traduït en subsidiari, derivatiu, inferior, així com considerava la traducció una activitat passiva, automàtica i transparent.

D'entrada, la traducció s'ha convertit en un acte d'apropriació que compleix una funció dins dels sistemes literaris (nacionals). Tan bon punt un text es tradueix d'una llengua A a una llengua B, passa a existir dins la cultura (i això vol dir també dins el sistema literari) d'aquesta llengua B, que se'l fa propi i el converteix, entre d'altres coses, en un *text viu*, un *intertext* per a la literatura escrita i pensada en llengua B. El que no es tradueix a la llengua de la comunitat no existeix per a la comunitat que parla aquesta llengua. Existeix un text origen que, a través de l'operació particular i especial de la traducció, esdevé un text origen en un altre context (lingüístic, literari, cultural), amb el xoc, la diferència i l'alteritat que això comporta.

La dicotomia original/còpia ha quedat abolida i la figura del/de la traductor/a s'ha revaloritzat; ha sortit, doncs, de la invisibilitat a la qual s'havia vist condemnada. Traduir consisteix, per tant, a conferir vida al text, donar-li continuïtat interlingüística, interliterària, intercultural... en contextos diferents. Aquests contextos són intertextualment presents en els textos i, per tant, cal atendre'ls en els processos de traducció. Traduir ja no és un transvasament automàtic i transparent, sinó ple de tries opaques que fan possible la resignificació d'un text. Així concebuda, la traducció es repensa en termes d'intertextualitat i es presenta, tal i com apunta André Lefevere, com a reescriptura: «Tot allò que està escrit ha de ser reescrit». Aquest aforisme, que val per a qualsevol text (d'altra banda el text no existiria), és encara més clar pel que fa a la traducció. Llegir implica interpretar, això és, posar en joc un conjunt de textos (intertextos) que contribueixen a donar sentit al text. Per això, per tal d'existir, qualsevol text ha de ser reescrit (perquè interpretar-lo és reescriure'l).

Traduir implica una negociació particular, medidora i tradicionalment femenina amb aquests intertextos, ja que es produeix entre —com a mínim— dos con-

textos (lingüístics, literaris, culturals...) diferents, i sobretot perquè aquesta interpretació/reescritura es fixa temporalment en un altre text, condemnat al seu torn a ser llegit/interpretat/reescrit/traduït pels lectors i lectores de la llengua B.

Les belles infidels en són la clau: l'estudi d'aquest àmbit d'*intercanvi* i *contaminació* intertextual, de *xoc* cultural, de *desviació* i *infidelitat* necessàries pot revelar-nos moltíssims aspectes de la transmissió literària i cultural i, per què no, de la construcció de la nostra identitat, de qui som i qui hem estat per als altres i els altres per a nosaltres. La traducció ocupa un espai central en el comparatisme literari i cultural del segle XXI.

Coda

I ara pren sentit que una comparatista pugui posar damunt la taula aquestes qüestions. Més encara en el moment històric de convergència en un model europeu d'ensenyament superior que, encara ara, no sabem del tot què suposa. En aquest camí que vol anar cap a la transversalitat i la multidisciplinarietat, serem capaços i capaces d'establir els ponts i el reconeixement entre disciplines? Reconeixerem el paper que han jugat determinades aproximacions —com els feminismes— massa sovint bandejades, silenciades i marginades? O farem com sempre, i seguint Lampedusa, tot canviarà per romandre igual: mantindrem els murs de vidre i les fronteres intraspassables, fortificarem la parcel·la, desconfiarem de l'altre/a, marcarem una troncalitat i obligatorietat ferotge a l'alumnat que, de fet, no podrà triar altra cosa; i així l'autarquia, la prepotència i la desconfiança aconseguiran un cop més que ens desconeguen, ens ignorem i que l'hegemonia cultural blindi les seves posicions de domini a les nostres universitats?

Cadascú té alguna cosa a fer-hi, per articular —en paraules de Bernheimer— *resistència* i *acomodació*. Forma part de les responsabilitats, els drets i els deures de tots els membres de la comunitat universitària.

Bibliografia

- BASSNETT, S. (1993). *Comparative Literature. A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- BERNHEIMER, Ch. et al. (1995). «The Bernheimer Report, 1993». A: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, p. 39-48.
- CLÜVER, C. (1986). «The Difference of Eight Decades: World Literature and the Demise of National Literatures». A: *Yearbook of Comparative and General Literature*, núm. 35, p. 14-24.
- ETIEMBLE, R. (1963). *Comparaison n'est pas raison. La crise de la littérature comparée*. París: Gallimard.
- (1977). *Ensayos de literatura (verdaderamente) general*. Trad. de Roberto Yahni. Madrid: Taurus.
- FOKKEMA, D. W. (1982). «La literatura comparada i el nou paradigma». Trad. d'Enric Bou. *Els Marges*, 40, 1989, p. 5-18.
- REMAK, H. (1971). «Comparative Literature: Its Definition and Function». A: STALKNECHT, P.; FRENZ, H. (eds.). *Comparative Literature: Method and Perspective*. Carbondale: Southern

- Illinois Press, p. 1-57. (Existeix una traducció parcial a càrrec de Vega a: VEGA; CARBONELL [1998], p. 89-99) (1961).
- SPIVAK, G. (2003). *Death of a Discipline*. Nova York: Columbia University Press.
- VAN TIEGHEM, P. (1931). *La littérature comparée*. París: Armand Collin.
- VEGA, M.J.; CARBONELL, N. (1998). *La literatura Comparada: Principios y métodos*. Madrid: Gredos.
- WEISSTEIN, U. (1975) *Introducción a la literatura comparada*. Trad. de María Teresa Piñel. Barcelona: Planeta (1968).
- WELLEK, R. (1965) «The Crisis of Comparative Literature». A: *Concepts of Criticism*. New Haven; Londres: Yale University Press. (Existeix una traducció parcial a càrrec de Vega a: VEGA; CARBONELL [1998], p. 89-99) (1958).